

Perspektiva vzkříšení

Trinitární christologie

PETR GALLUS

Karolinum

teologie

Perspektiva vzkříšení

Trinitární christologie

Petr Gallus

Recenzovali: Prof. Dr. Dr. Dres. h.c. Michael Welker

Prof. Dr. Bruce L. McCormack

Prof. Dr. Martien Brinkmann

**Národní
plán
obnovy**

**Financováno
Evropskou unií**
NextGenerationEU

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Z anglického vydání *The Perspective of Resurrection. A Trinitarian Christology*,
vydaného nakladatelstvím
Mohr Siebeck v roce 2021,
přeložil autor.

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2022

Redakce Adéla Petruželková
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První české vydání

© Univerzita Karlova, 2022

© Petr Gallus, 2022

ISBN 978-80-246-5154-5

ISBN 978-80-246-5372-3 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Předmluva /9

Předmluva k českému vydání /11

Seznam zkratek /12

PRVNÍ ČÁST

I. CHRISTOLOGIE JAKO CENTRUM TEOLOGIE /17

1. Christologie jako základ pro dvojí ohnisko teologie /17
  - 1.1 Božství a lidství /17
  - 1.2 Liberální teologie: opačná koncepce? /19
  - 1.3 Ježíš Kristus jako Boží sebezjevení /23
2. Metodologická východiska /33
  - 2.1 Postmoderní situace: diagnostická racionalita v pluralitě perspektiv /33
  - 2.2 Sémiotika /38
  - 2.3 Interní realismus /42

II. PŘEDMĚT CHRISTOLOGIE /50

1. Hledání historického Ježíše /51
2. Hledání historického Ježíše z dnešní perspektivy /67
3. Christus praesens /74

III. POLE CHRISTOLOGIE: CHALCEDONSKÝ RÁMEC /79

1. Chalcedonské vyznání a jeho problémy /79
  - 1.1 Christologická definice /81
  - 1.2 Problémy chalcedonské definice /92
2. Zápas s Chalcedonem v dějinách myšlení /102
  - 2.1 Communicatio idiomatum /103
  - 2.2 Enhypostasis /112
  - 2.3 Jan Damašský /123
  - 2.4 Západní středověká christologie /129

- 2.5 Martin Luther /131
- 2.6 Protestantská orthodoxie /142
- 2.7 Kenotická teologie /150
- 2.8 Schleiermacher a jeho kritika tradičního dogmatu /155
- 3. Co s Chalcedonem dnes? /168

IV. PERSPEKTIVA CHRISTOLOGIE: VZKŘÍŠENÍ /179

- 1. Postup christologie: cesta tam a zase zpět /179
  - 1.1 Vzkříšení jako výchozí bod /179
  - 1.2 Základ řeči o vzkříšení /182
  - 1.3 Cesta tam a zase zpět /188
- 2. Trojice jako nutné pozadí /190
  - 2.1 Důležitost trojičního přístupu /190
  - 2.2 Výzvy důsledného trojičního mluvení o Bohu /193

DRUHÁ ČÁST

V. PREEXISTENCE: BOŽÍ AKOMODACE /199

- 1. Neproměnný Bůh teologické tradice /200
- 2. Christologická komplikace /202
- 3. Problém /204
- 4. Dynamický prostor v rámci Boží neproměnnosti /206
- 5. Akomodace jako základní ontologický a regulativní pojem /218

VI. INKARNACE /231

- 1. Akomodace v procesu: pokus s enhypostazí aneb nové víno do starých měchů /232
- 2. Vere homo /242
  - 2.1 Osoba a osobnost v rámci identity člověka /242
  - 2.2 Identita a jméno /247
  - 2.3 Imago Dei /251
- 3. Identita Ježíše Krista /255

VII. SMRT JEŽÍŠE KRISTA /266

- 1. Identita a smrt /266
  - 1.1 Koncepce nesmrtelné duše a její kritika /267
    - 1.1.1 Koncepce /267
    - 1.1.2 Aplikace na christologii /271
    - 1.1.3 Kritika koncepce nesmrtelné duše /272
  - 1.2 Celostní smrt /275

- 1.2.1 Koncepce celostní smrti /275
- 1.2.2 Smrt Ježíše Krista jako lidská smrt /280
- 1.2.3 Kritika teorie celostní smrti /282
- 2. Smrt Ježíše Krista – smrt Boha /285
  - 2.1 Kříž Ježíše Krista /285
  - 2.2 Smrt Boha? /288
    - 2.2.1 Stará církev /288
    - 2.2.2 Martin Luther /292
    - 2.2.3 Georg Wilhelm Friedrich Hegel /293
    - 2.2.4 Karl Rahner /303
    - 2.2.5 Eberhard Jüngel /303
    - 2.2.6 Jürgen Moltmann /306
- 3. Smrt Ježíše Krista jako smrt v Bohu /310
  - 3.1 Trojiční důsledky smrti Ježíše Krista /310
  - 3.2 Ontologická relokace smrti /313

VIII. SPASENÍ: KŘÍŽ JAKO ZÁSTUPNÁ OBĚŤ? /315

- 1. Soteriologie a její současné výzvy /315
- 2. Smírčí oběť /317
- 3. Zástupnost /320
  - 3.1 Exkluzivita a inkluzivita /320
  - 3.2 Některá tradiční řešení /323
  - 3.3 Problémy tradičních řešení /329
    - 3.3.1 Problémy tradičních exkluzivních aspektů /329
    - 3.3.2 Problémy tradičních inkluzivních aspektů /329
    - 3.3.3 Další problémy koncepce zástupnosti /331
- 4. Trojiční transformace tradičního christomonismu /337
  - 4.1 Christologický klíčový bod: nesení údělu /337
  - 4.2 Christologický základ spásy /343
  - 4.3 Pneumatologická komunikace spásy /347
  - 4.4 Trojiční soteriologie dějin /351

IX. VZKŘÍŠENÍ /353

- 1. Hermeneutika vzkříšení /354
  - 1.1 Tři hermeneutické otázky /354
  - 1.2 Základní hermeneutická struktura /358
- 2. Historicita vzkříšení /361
- 3. Tělesné vzkříšení: prázdný hrob /370
- 4. Co bylo vzkříšení Ježíše Krista? /375
- 5. Nanebevstoupení a obohacený Bůh /382

- 6. Všeobecné vzkříšení a poslední soud /384
  - 6.1 Všeobecné vzkříšení /384
  - 6.2 Poslední soud /385

X. BŮH, ČAS A VĚČNOST /388

- 1. Věčnost a čas /388
  - 1.1 Tradiční pojetí: Bůh nad časem /389
  - 1.2 Alternativní koncepce: Bůh v čase /395
- 2. Trojice: ontologie vztahu věčnosti a času /399

XI. CHRISTOLOGIE V POSTMODERNÍ PLURALITĚ /410

- 1. Na cestě k postpluralistické pokoře /410
  - 1.1 Křesťanství mezi ostatními náboženstvími /411
    - 1.1.1 Pluralismus /412
    - 1.1.2 Inkluzivismus /427
    - 1.1.3 Exkluzivismus /432
  - 1.2 Partikularita a univerzalita křesťanského nároku /434
- 2. Dialog partikulárních perspektiv? /436
- 3. Akomodující praxe /438

Literatura /442

Jmenný rejstřík /473

Věcný rejstřík /479

PŘEDMLUVA

V roce 1993 mluvil John Hick o „velkém přívalu“ příspěvků do christologické diskuze o významu Ježíše Krista.¹ O deset let později si Markus Buntfuß ve své habilitační přednášce o christologii naoko posteskl, že za těch deset let bylo k christologickému tématu publikováno přes 500 knih.² Dnes je situace znatelně jiná. Zatímco v katolické teologii probíhá živá christologická diskuze, protestantská produkce k christologii čítá pouze několik titulů.

Doufám proto, že touto studií vyplním jistou mezeru. Ze své perspektivy českého protestantského teologa se pokusím předložit svoji vlastní koncepci christologie v celém jejím rozsahu a zároveň v intenzivní diskuzi s různými starými i současnými teologickými tradicemi. Mými hlavními partnery v rozhovoru jsou protestantští teologové liberálního i tradičního zaměření, katoličtí teologové mnoha různých směrů a také východní pravoslavná tradice. Ve své práci navazuji s vděčností a užitkem na mnoho zásadních myšlenek z této bohaté teologické tradice. Při jejich kritickém zpracování se však zároveň pokouším o nový nárys christologie, který by obstál před výzvami současné postmoderní situace. Předložená práce je tedy primárně prací *systematickou*, nikoli *biblickou* či *historickou*. Snažím se identifikovat důležité součásti biblické a historické teologické tradice a znovu je kriticky promyslet. Některé tradiční důrazy posouvám a k tomu přidávám několik nových vlastních idejí a důrazů, abych vytvořil nový obraz, jehož úkol je dvojitý: kriticky se vyrovnat s tradicí tak, abych udržel a podpořil základy křesťanské víry, a zároveň předložit odůvodněnou teologickou pozici pro dnešní dobu.

1/ John Hick: *The Metaphor of God Incarnate Christology in a Pluralistic Age*, Louisville 1993, s. 1. (Všude, kde neodkazuji na zdroje v českém jazyce, se při citacích cizojazyčných děl jedná o můj překlad.)

2/ Markus Buntfuß: *Verlust der Mitte oder Neuzentrierung? Neuere Wege in der Christologie*, *NZSThR* 46 (2004), s. 348.

Očekávám, že mně tento přístup přinese kritiku z obou stran: pro ty konzervativnější to bude málo konzervativní a tradiční, zatímco pro ty liberálnější to bude pořád příliš konzervativní a málo progresivní.

Pokaždé když jsem bral do ruky další a další knihu o christologii, kterou jsem ještě nepřečetl, utvrzoval jsem se znovu a znovu v tom, jak moc jsem stále na počátku. Přesto doufám, že alespoň málem přispěji k diskuzi, ačkoli zároveň pokorně očekávám legitimní kritiku, co všechno v mé práci chybí, co vše jsem vynechal či nezmínil.³

Nemohu a ani nedokážu vyjmenovat všechny, jimž bych chtěl poděkovat za inspirující a kritické otázky a komentáře ke svým myšlenkám. Zástupně za všechny děkuji svým studentům a kolegům na Evangelické teologické fakultě UK, především účastníkům doktorandského semináře prof. Lenky Karfíkové, s kterými jsme diskutovali nad některými částmi mé koncepce. Dále prof. Malte D. Krügerovi a jeho studentům v Marburgu, jimž jsem směl své klíčové myšlenky opakovaně předložit. Děkuji nakladatelství Mohr Siebeck za vydání anglické verze textu v podobě pěkné knihy.

Mé největší poděkování patří profesoru Ingolfu U. Dalferthovi, dres.h.c., který mně v mnoha ohledech pomohl, mnohé umožnil a otevřel mně mnoho nových možností – víc, než on sám patrně tuší.

V Praze, v březnu 2021

Petr Gallus

3/ Jeden z důležitých titulů, který jsem již nestihl přečíst a zpracovat, je nová třísvazková učebnice christologie z pera protestantského teologa Heinricha Assela: *Elementare Christologie*, I–III, Gütersloh 2020.

PŘEDMLUVA K ČESKÉMU VYDÁNÍ

Předložená studie je českým překladem mé habilitační práce, která nedávno vyšla anglicky: *The Perspective of Resurrection*, Tübingen: Mohr Siebeck 2021. V české protestantské produkci se jedná patrně o první samostatnou christologii vůbec.

Vedle příspěvku do současné mezinárodní christologické diskuze by tato kniha mohla posloužit také jako jakýsi přehled po dějinách diskuze i aktuálním stavu christologie. I tento rozměr jsem měl mimo jiné na mysli, když jsem zařazoval petitové medailonky vybraných christologií z minulosti i současnosti.⁴

Doufám, že kniha bude natolik srozumitelná a přístupná, že ji vezmou do ruky studenti, akademici, faráři a duchovní i zainteresovaní laici. Právě kvůli nim mně záleží na tom, aby kniha vyšla i v češtině.

Děkuji nakladatelství Karolinum za jeho milou vydavatelskou péči.

V Praze, v létě 2021

PG

---

⁴/ I zde přidám alespoň dvě další aktuálně publikovaná díla, která už jsem v textu nemohl zohlednit, ale která rozhodně stojí za pozornost: Bruce L. McCormack: *The Humility of the Eternal Son. Reformed Kenoticism and the Repair of Chalcedon*, Cambridge 2021; Ulrich Barth: *Symbole des Christentums*, Tübingen 2021.

SEZNAM ZKRATEK

ACO	<i>Acta conciliorum oecumenicorum</i> , I–II
BHTh	Beiträge zur Historischen Theologie, Tübingen
BThSt	Biblisch-Theologische Studien, Göttingen
Cath(M)	<i>Catholica</i> , Münster
DBW	<i>Dietrich Bonhoeffer Werke</i> , I–XVI, München 1986–1999
DH	<i>Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen. Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum</i> , ed. Heinrich Denzinger – Peter Hünermann, rozšířené vydání, Freiburg 2017
DoMo	Dogmatik in der Moderne, Tübingen
FC SD	Formula concordiae, Solida declaratio
HThK AT	Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament, Freiburg
HUTh	Hermeneutische Untersuchungen zur Theologie, Tübingen
KD	Karl Barth: <i>Die kirchliche Dogmatik</i> , I/1–IV/4, Zürich 1932–1967
KGA	Friedrich D. E. Schleiermacher: <i>Kritische Gesamtausgabe</i> , I–V, Berlin 1972–
VPhR	Georg W. F. Hegel: <i>Vorlesungen über die Philosophie der Religion</i> , I–III
LThK	<i>Lexikon für Theologie und Kirche</i> , I–X, 3. vyd., ed. Walter Kasper, Freiburg 1993–2001
MJTh	<i>Marburger Jahrbuch Theologie</i> , Leipzig
NZSThR	<i>Neue Zeitschrift für Systematische Theologie (und Religionsphilosophie)</i> , Berlin
PG	<i>Patrologiae cursus completus. Series graeca</i> , 1–161, ed. Jacques Paul Migne, Paris 1857–1866
PL	<i>Patrologiae latinae cursus completus</i> , 1–221, ed. Jacques Paul Migne, Paris 1844–1864

- QD   *Quaestiones Disputatae*, Freiburg
 RGG   *Religion in Geschichte und Gegenwart*, I–VIII, 4. vyd., ed. Hans Dieter Betz et al., Tübingen, 1998–2005
 RPP   *Religion in Past and Present*, I–XIII, ed. Hans Dieter Betz et al., Leuven 2006–2013
 RPT   *Religion in Philosophy and Theology*, Tübingen
 SJT   *Scottish Journal of Theology*, Cambridge
 STh   Tomáš Akvinský: *Summa theologiae*, I–IIIsupl.
 TBT   Theologische Bibliothek Töpelmann, Berlin
 ThLZ   *Theologische Literaturzeitung*, Leipzig
 ThWNT   *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, I–XI, ed. Gerhard Kittel, Stuttgart 1933–1979
 TRE   *Theologische Realenzyklopädie*, 1–36, ed. Gerhard Müller et al., Berlin 1993–2006
 VChS   *Vigiliae Christianae Supplementa*, Leiden
 WA   *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe*, 120 sv., Weimar 1883–2009 (Weimarer Ausgabe)
 WUNT   *Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament*, Tübingen
 ZThK   *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, Tübingen

PRVNÍ ČÁST

I. CHRISTOLOGIE JAKO CENTRUM TEOLOGIE

1. Christologie jako základ pro dvojí ohnisko teologie

1.1 Božství a lidství

Teologie je racionální a kritická reflexe křesťanského mluvení o Bohu, která se zároveň snaží domyslet křesťanské mluvení o Bohu kriticky do konce.¹ Křesťanské mluvení o Bohu je výrazem věřící křesťanské praxe, žité křesťanské víry. Víra chápe sebe samu jako život *coram Deo*, tedy jako život ve světě, v němž je aktivně přítomen Bůh. Křesťanská víra tedy bytostně počítá s Bohem, protože – řečeno z jejího vnitřního pohledu – víra může vzniknout pouze tehdy, když se člověk setká s Bohem. Což předpokládá, že se Bůh a člověk *mohou* setkat. Budeme-li se ptát dál, *do jaké míry* se Bůh a člověk mohou setkat, dojdeme k zásadnímu náhledu, že podle křesťanské víry už se Bůh a člověk rozhodujícím způsobem *setkali*. Tímto zásadním a jedinečným průsečíkem mezi božstvím a lidstvím je pro křesťanskou víru – a tím pádem také pro její teologickou reflexi – *osoba Ježíše Krista*. V něm, jak to formulovala tradiční chalcedonská christologie, se právě božství protlo s pravým lidstvím, nesmíšeně a nerozlučně. V něm, v jeho osobě se však Bůh s člověkem nejen *setkal*, nýbrž, jak tvrdí teologická tradice, Bůh sám *byl* tento člověk. Toto je

---

1/ Teologii proto nepojímám pouze jako „gramatiku křesťanského života víry“ (srov. Ingolf U. Dalferth: *Jenseits von Mythos und Logos. Die christologische Transformation der Theologie*, Freiburg 1993, s. 216–313 [QD 142]; Ingolf U. Dalferth: *Der auferweckte Gekreuzigte. Zur Grammatik der Christologie*, Tübingen 1994, s. III; Hans-Peter Großhans: *Theologischer Realismus. Ein sprachphilosophischer Beitrag zu einer theologischen Sprachlehre*, Tübingen 1996, s. 233 [HUTH 34]). Teologie se snaží také kriticky formulovat obsahy víry v jejich vztahu ke skutečnosti. Jako funkce víry tedy teologie předpokládá, že víra má nějakou vnitřní racionalitu, která je založená na analogické struktuře skutečnosti. Právě tuto vnitřní racionalitu se teologie snaží rozkrýt a kriticky rekonstruovat. To zároveň znamená, že se taková rekonstrukce může ocitnout s aktuální praxí víry v napětí. Teologie proto může (a má) fungovat jako kritický, byť teoretický protipól žité víry a má ji neustále doprovázet, protože zároveň platí, že teologie jako kritická a racionální reflexe víry leží na jiné rovině než žitá víra. Ke vztahu teologie a víry srov. Petr Gallus: *Teologie a víra, Teologická reflexe* 18, č. 1 (2012), s. 20–31.

základní skutečnost a základní poznatek křesťanské víry i křesťanské teologie. A zároveň je to bod, který je třeba dále vysvětlit a promyslet.

Přesně to je mým cílem v následujícím textu. Pro strukturu dalšího teologického přemýšlení to znamená, že christologie jako teologická reflexe osoby Ježíše Krista leží na průsečíku mezi teo-logií a antropologií, tedy mezi učením o Bohu a učením o člověku. Proto musí mít christologie od začátku dvojí ohnisko: Boha a člověka. A nadto oba ve vzájemném vztahu. Což při pohledu na faktickou jednotu osoby Ježíše Krista znamená, že je třeba myslet vztah božství a lidství ve vzájemně *pozitivním* vztahu.²

V tomto rámci má christologie dva základní úkoly: zaprvé má ukázat, jak přemýšlet o osobě Ježíše Krista a o jejím dopadu a vlivu (tradice to nazývala „učení o osobě a díle Ježíše Krista“, nebo také christologie a soteriologie). Chci ukázat, že pokud nemá být umenšeno Ježíšovo božství a dosah a efekt v něm ustavené spásy, nemůže se christologie vzdát trojičného zakotvení. Výsledkem by pak měla být *trojiční christologie*. Zároveň se pokusím ukázat, že nejhodnějším východiskem a vůdčí perspektivou pro tento úkol christologie je *perspektiva vzkříšení*, která propojuje jak christologii a soteriologii, tak také božství a lidství Ježíše Krista.

Druhý úkol christologie vyplývá ze skutečnosti, že osoba Ježíše Krista představuje ten zásadní průsečík mezi božstvím a lidstvím. Christologický koncept by se tedy mohl stát *teologickým základem pro veškeré vztahy mezi Bohem a člověkem*, tj. i pro ty, které teologie tradičně tematizuje z pohledu prvního (stvoření) či třetího článku Kréda (ospravedlnění, církev, křesťanský život). Jinak řečeno, taková trojiční christologie by se mohla stát přiměřeným základem pneumatologické antropologie v širším kontextu učení o stvoření.³

Tento dvojí úkol se všemi jeho předpoklady, důsledky a širším kontextem je tím hlavním, co bych chtěl v této studii detailně rozpracovat a argumentačně podpořit.

2/ Tedy ne tak, že jedno umenšuje, či dokonce vylučuje druhé, jako se to často v christologii dělo. Srov. níže, kap. III.

3/ Druhý díl, který bude následovat po této studii, se proto bude zabývat pneumatologickou antropologií, v níž se pokusím více rozvinout uvedenou tezi, že veškeré Boží jednání ve světě probíhá vždy v souladu s jeho christologickým zakotvením: Bůh vstupuje do stvořených kategorií, v nichž zůstává nesmíšeně Bohem a s nimiž zároveň zůstává nerozlučně spojen, takže dokáže uplatnit své plné božství a zároveň plně respektovat stvoření a jeho konečné formy.

1.2 Liberální teologie: opačná koncepce?

Na základě jedinečného sjednocení božství a lidství je pro mě christologie *centrem teologie*, stejně jako je vyznání Ježíše jako Krista vlastním jádrem křesťanské víry. Tímto tvrzením tedy začínám od středu, od prostředka. Proto bych měl objasnit své zásadní předpoklady a principiální rozhodnutí, neboť začít teologické přemýšlení christologií není nic samozřejmého – vyžaduje to nějaké zdůvodnění. Existují samozřejmě jiné, alternativní cesty. Bylo by možné začít celé teologické přemýšlení z pohledu prvního článku Kréda směrem k teologii stvoření (anebo dokonce pouze z jakéhosi obecně teistického pohledu ve stopách klasického teismu); anebo by bylo možné přistoupit k teologii z pohledu třetího článku a sledovat Boží přítomnost ve světě v Duchu svatém.

Nejvíce protilehlou alternativou trojičních konceptů – alespoň jak se to tradičně pojímá a ačkoli je tato alternativa sama rozrůzněná do mnohosti různých koncepcí – ovšem byla a je *liberální teologie*. V liberální teologii není předmětem teologie Bůh a lidské mluvení o Bohu, ale člověk a jeho náboženství. Trojiční a liberální koncepce proto tradičně v dějinách moderní teologie představují dva téměř opačné přístupy k teologii. Každá z nich vyzdvihuje jiné období teologického vývoje jako normativní měřítko veškeré teologie. Zatímco trojiční teologie a teologie zjevení vidí nejdůležitější pramen v biblických spisech a v některých dalších základních textech a teologických rozhodnutích staré církve, které považuje za původní výraz základů křesťanské víry a které pak kriticky reflektuje jako měřítko všeho ostatního, liberální tradice odkazuje na osvícenství, jeho kritiku náboženství a na osvícenský antropologický obrat, který se pak stává měřítkem veškeré křesťanské tradice včetně biblických textů a tradičních teologických konceptů.⁴ Při srovnání některých dílčích konceptů či akcentů lze v obou tradicích najít opravdu přímé protiklady.

Samozřejmě že existuje mnoho dalších možností, jak zakotvit teologii. Stejně tak existují koncepty, které se snaží výše zmíněné a částečně protikladné teologické cesty sjednotit.

4/ Srov. radikálně Christian Danz: *Grundprobleme der Christologie*, Tübingen 2013, předmluva: „Evropské osvícenství a jeho recepcí v evangelické teologii definitivně vytlačilo tradiční starocírkevní christologii.“ Tento pohled považuje tradiční chalcedonskou christologii za „velkocírkevní fantazírování o jednotě (großkirchliche Einheitsphantasien)“ (Arnulf von Scheliha: Kyniker, Prophet, Revolutionär oder Sohn Gottes? Die „dritte Runde“ der Frage nach dem historischen Jesus und ihre christologische Begründung, *ZNT* 4 [1999], s. 29), nebo za „historicky nepravděpodobnou iluzi“ (Danz: *Grundprobleme*, s. 30).

Mnoho katolických teologů navazuje na transcendentální východisko *Karla Rahnera*, které dále rozvíjejí, a snaží se formou jakýchsi filosofických prolegomen k takto založené teologii ukázat, že člověk charakterizovaný svobodou skrytě klade otázku po Bohu, na níž pak explicitně odpovídá zjevení.⁵

Na protestantské straně přišel *Wolfhart Pannenberg* s koncepcí, která předpokládá, že člověk je *per definitionem* náboženský, vztážený k Bohu a že pro správné lidské sebezpočtení je Bůh nutný. V procesu dějin se proto Bůh musí sám prokázat jako Bůh a jako poslední pravda. Protože ale dějiny ještě neskončily a nikdo nemá před očima jejich celek, veškeré lidské nároky na pravdu – tedy včetně křesťanského – mohou být pouze dílčí. „Přezkoušení tohoto nároku pak probíhá formou systematické rekonstrukce křesťanského učení od jeho počátku v dějinném Boží zjevení, jak toto učení samo tvrdí.“ Nárok této perspektivy, který je třeba sledovat v jeho vývoji a který je třeba přezkoušet, přichází s tím, „že Bůh Bible se prokáže jako jediný Bůh všech lidí, resp. že se jako tento jediný Bůh již prokázal v Ježíši Kristu“. Pannenberg proto v rámci své metodologie mění perspektivu z vnější filosoficko-religionistické na vnitřní teologickou a přechází „od fenomenologie náboženských prožitků, které jsou ve světě náboženství hojně doloženy, k tématu zjevení božství Boha Izraele jako jediného Boha všech lidí“. Z pohledu vědeckého statusu pojímá perspektivu křesťanské víry jako hypotézu a testuje její plauzibilitu.

Problémem těchto jinak velmi oceňovaných přístupů je skutečnost, že jejich výchozí předpoklady v pohledu na lidskou svobodu či náboženskost jsou fakticky vedeny skrytým křesťanským chápáním obecného pojmu náboženství, což se projevuje v tendenci interpretovat základní lidské fenomény tak, že vedou k otázce po Bohu či přímo ke skutečnosti křesťanského Boha. Celá metoda je tak skryté *petitio principii*. Obecný pojem náboženství se navíc ukázal spíše jako západní konstrukt než jako univerzální koncept, který by zahrnoval veškerá „náboženství“ či „náboženskost“.⁷

5/ Srov. Karl Rahner: *Základy křesťanské víry*, Svitavy 2004, 50–60; Thomas Pröpper: *Theologische Anthropologie*, I, Freiburg 2012, s. 488–564; srov. také níže, kap. III.3. Na protestantské straně srov. podobně, byť specificky, Paul Tillich: *Systematic Theology*, Chicago 1951–1963, I, s. 62, a II, s. 13.

6/ Wolfhart Pannenberg: *Systematische Theologie*, I, Göttingen 1988, s. 214n; srov. Petr Gallus: *Mluvit o Bohu v sekulární společnosti podle Wolfharta Pannenberga*, in: *Proměny marxisticko-křesťanského dialogu v Československu*, ed. Ivan Landa – Jan Mervart, Praha 2017, s. 296.

7/ Srov. George A. Lindbeck: *The Nature of Doctrine. Religion and Theology in a Postliberal Age*, 25. vyd., Louisville 2009, s. 26: K předpokladu, „že existuje vnitřní zkušenost Boha, která je společná všem lidem a všem náboženstvím“, je třeba říci: „Nemůže existovat žádné zkušenostní jádro, protože [...] zkušenosti, které jednotlivá náboženství probouzejí a utvářejí, jsou stejně rozmanité jako interpretační schémata, jež jsou v náboženstvích přítomna. Stoupenci různých náboženství netematizují různým způsobem tutéž zkušenost; mají různé zkušenosti.“ Srov. také Paul F. Knitter: *Introducing Theologies of Religions*, Maryknoll (N.Y.) 2002, s. 178–190, a níže, kap. XI. Barvitý a barevný vhled do různých náboženských zkušeností, praktik a rituálů, které určují a provázejí každodenní život různých náboženských tradic, poskytuje Neil MacGregor: *Living with the Gods. On Beliefs and Peoples*, London 2018.